

ШИФР: Ueymrj08

«Міграційні процеси в країнах ЦСЄ у контексті європейської інтеграції»

ЗМІСТ

АННОТАЦІЯ	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ	4
1.1 Сутність міжнародної міграції	4
1.2 Міграційна політика Європейського Союзу	6
1.3 Міграційна політика нових-країн членів ЄС	8
РОЗДІЛ II. СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО_СХІДНОЇ ЄВРОПИ	11
2.1 Аналіз міграційних процесів в країнах ЦСЄ	11
2.2 Аналіз стану та тенденцій розвитку ринків праці в країнах ЦСЄ	14
2.3 Вплив міжнародної міграції на економічний розвиток країн ЦСЄ	18
РОЗДІЛ III. УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ	23
ВИСНОВКИ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29

АННОТАЦІЯ

В процесі розвитку держави великий вплив на суспільне життя та соціально-економічні відносини має міграція. Високий динамізм міграційних процесів в ЄС в значній мірі зумовлений географічною близькістю, культурною ідентичністю та фактичною відсутністю обмежень трудової мобільності в країнах членах ЄС.

Внутрішня міграція, причиною якої є суттєві відмінності в рівнях оплати праці та демографічних тенденціях, суттєво впливає на ринок праці ЄС, в цілому, та на національні ринки країн Центрально-Східної Європи, зокрема. Необхідність вивчення впливу міграції на економічний та соціальний розвиток країн ЦСЄ, в контексті їх європейської інтеграції, в світлі зростаючого обсягу еміграції українців в більш економічно розвинуті країни ЄС зумовив актуальність цього дослідження.

Об'єктом дослідження є процеси міжнародної трудової міграції та особливості її регулювання в ЦСЄ.

Предметом дослідження виступає вплив трудової міграції на економічний розвиток країн ЦСЄ та оцінка української компоненти в міграційних процесах регіону.

Головною метою роботи є аналіз закономірностей міжнародної трудової міграції в країнах ЦСЄ та оцінка ролі і перспектив української трудової міграції в ЦСЄ.

Для досягнення зазначеної мети поставлені наступні завдання:

- дослідити міграційну політику ЄС
- визначити особливості міграційної політики країн ЦСЄ
- дати оцінку міграційних процесів в країнах ЦСЄ
- аналізувати стан та тенденції розвитку ринків праці в країнах ЦСЄ
- визначити вплив міжнародної міграції на економічний розвиток країн ЦСЄ
- дослідити місце України в контексті міграційних процесів в ЦСЄ

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

1.1. Сутність міжнародної міграції

В XXI столітті досить важливу роль у всьому світі від розвинених країн так і до відсталих периферій посідає міграція оскільки забезпечує розвиток суспільства і перетворюється на глобальний процес, що включає майже всі країни, регіони, континенти та верстви населення [1, с. 125].

У системі міграційних процесів провідну роль відіграє міграція робочої сили, яка реалізується у формі трудової міграції. Саме тому трудова міграція має важливий вплив на соціально-економічний розвиток будь-якого суспільства, оскільки дає чітке розуміння, як країни використовують свій трудовий потенціал.

Так, одними з перших до вивчення проблем міжнародної міграції підійшли представники класичної політекономії: А. Сміт, Д. Рікардо та Дж. Стюард Мілль. Розглядали вони внутрішню та зовнішню трудову міграцію з погляду взаємовпливу і взаємодоповнення експорту капіталу та робочої сили. Адам Сміт виступав за безперешкодне міжнародне переміщення капіталу, товарів та робочої сили задля того, щоб ринкові сили могли максимально сприяти економічному розвитку і скорочення бідності. [2, 375-379].

До питань міжнародної міграції звертались і представники марксизму: К. Маркс та Е. Енгельс. Які вважали, що робоча сила із слаборозвинутих країн спрямовується до країн, які мають високий рівень розвитку та мають важливе значення на міжнародному ринку праці. Представники марксизму, які зосередились на макрорівень міграції змогли створити та пояснити головні закономірності міжнародної трудової міграції та її основні форми.

Але одним з найбільших внесків в дослідження проблематики міжнародного руху робочої сили на сьогодні є неокласична школа, яку представляють Л. Сжаастад, О. Тодаро, О. Старк, Д. Бертрам, В. Бьонінг, та інші, саме вони створили наукові теорії, які пояснювали міжнародну трудову

міграцію на мікро-, макро- та мегарівні. В межах даного підходу однією з найважливіших є теорія людського капіталу, яку досліджував Л. Сжаастад. Саме він висловив припущення, що особа чи домогосподарство мігрують з метою примноження свого “людського капіталу”, тобто з метою отримання більшого доходу протягом усього наступного життя внаслідок переїзду в іншу країну [3, 308]. Представники школи також стверджують, що трудова міграція на макрорівні спричинена географічною різницею попиту та пропозиції на робочу силу. Тобто в країні де сконцентрована надлишкова робоча сила, заробітна плата буде низькою, відповідно регіони, де буде спостерігатись брак робочої сили, будуть характеризуватись високим рівнем заробітної плати. Тож стає очевидним, що розмір заробітної плати є як причиною приїзду трудових мігрантів, так і виїзду з країни. За рахунок таких міграційних процесів зменшується пропозиція робочої сили та підвищується зарплата у бідних на капітал країнах, в той час як у багатих на капітал країнах відбуваються протилежні процеси [4, 25].

На противагу теоретичним концепціям, які акцентують увагу на визначальній ролі попиту на світовому ринку праці, теорія нового міжнародного економічного порядку наголошує на розвитку пропозиції іноземної робочої сили з боку країн-донорів. При цьому прихильники теорії вказують на необхідність чесного відшкодування усіх витрат, пов'язаних із підготовкою робочої сили, в першу чергу, висококваліфікованої, державам еміграції (країнам, що розвиваються) з боку приймаючих держав (високорозвинутих країн). Теоретичні положення цієї концепції особливу роль відводять якісним характеристикам міжнародних трудових мігрантів, а також наслідкам, з якими стикаються країни внаслідок масового вибуття найбільш продуктивної частини населення [5, 20].

При дослідженні концепцій, що пояснюють сутність міжнародної міграції населення можна зробити такі узагальнення. По перше у межах економічного підходу окремі теорії не лише доповнюють, але й суперечать одна одній. При чому значний внесок у формування теоретичних засад дослідження

міжнародної трудової міграції зробили саме західні науковці. По-друге головними чинниками, які впливають на формування міграційних потоків є економічні. До того ж саме економічний підхід дає можливість найбільш адекватно визначити сутність та характер міграційних процесів.

1.2. Міграційна політика Європейського Союзу

Європейський Союз є одним з основних центрів тяжіння робочої сили, саме тому повинен мати потужну міграційну політику, яка здатна вирішити політичні, економічні, правові та безпекові проблеми. Історично так склалось, що основою міграційної політики в ЄС є сама свобода переміщення, що є одним з основних принципів європейської інтеграції.

Правові засади даного процесу прописані в договорі про Європейський Союз (ст.3), що передбачає створення “простору свободи, безпеки і справедливості без внутрішніх кордонів, у якому забезпечується свобода пересування людей поряд з відповідними заходами по контролю за зовнішніми кордонами, надання притулку, імміграцією, а також по запобіганню й боротьбі зі злочинністю”[6].

До такого рішення країни-члени прийшли в зв'язку з підвищенням попиту на робочу силу в 60 роках, а оскільки всі країни члени мали власну імміграційну політику то це ставало бар'єром для її обміну та для переміщення населення. Тому в 1976 році було затверджено програму дій щодо мігрантів, які є громадянами країн ЄС та рекомендації стосовно їх прав, що стимулювало мобільність населення. Вже в 1985 році Європейська комісія почала виступати за створення європейської імміграційної політики. Оскільки питання імміграції ставали дедалі важливішими, була підписана Шенгенська угода з метою скасування контролю на кордоні між країнами, що набула чинності лише в 1995 році.

Договір про Європейський Союз або Маастрихтський договір, який був підписаний 1992 року став основоположним в регулюванні міграційних процесів країн-членів.

В 1997 році була підписана Амстердамська угода, яка мала окрему частину присвячену свободі пересування, притулку та імміграції. Ця угода стала переломним моментом на шляху до гармонізації політики європейських країн в сфері міграції. А також однією з перших угод у формуванні спільної міграційної політики ЄС. Угода передбачала: критерії та механізми визначення того, яка держава-член відповідає за розгляд заяв на отримання притулку, подану громадянином третьої країни в одну із держав-членів; мінімальні стандарти щодо прийому шукачів притулку в державах-членах; мінімальні стандарти надання тимчасового захисту переміщеним особам з третіх країн, які не можуть повернутися до своєї країни походження та для осіб, які потребують міжнародного захисту; заходи, що визначають права та умови, за яких громадяни третіх країн, які на законних підставах проживають в державі-члені, можуть проживати в інших державах-членах, а також заходи щодо імміграційної політики у сфері нелегальної імміграції

Початком другого етапу створення єдиної європейської системи надання притулку стала Гаазька програма. Згідно з даними Європейської Комісії, за рахунок цього було досягнуто значного прогресу у відношенні до спільної політики щодо притулку та міграції. Та створено програму, що складається з п'яти елементів: загальна Європейська система притулку; легальна міграція та боротьба з нелегальною зайнятістю; інтеграція громадян третіх країн; зовнішній вимір притулку та міграційної політики; управління міграційними потоками [8]. Крім розробки спільного законодавства було підкреслено важливість поглиблення солідарності країн ЄС у вирішенні міграційних питань.

У 2007 році був підписаний Договір про функціонування Європейського Союзу або Лісабонський договір але він не приніс кардинальних змін у міграційну політику ЄС,. Втім цілі, що там прописані зараз є юридично обов'язковими для держав-членів. Тому Лісабонська програма стала вважатись завершальним етапом створення міграційної політики в країнах ЄС.

У 2015 і 2016 роках ЄС зіткнувся з безпрецедентним припливом біженців і мігрантів. Понад 1 млн. людей прибули в Європейський Союз, більшість з них

тікають від війни і терору в Сирії та інших країнах [9]. В зв'язку з цим країни ЄС намагаються усунути основні причини кризи, а також значно збільшують допомогу для людей, які потребують гуманітарної допомоги всередині і за межами ЄС. Приймаються заходи по переселенню осіб, які шукають притулок в Європі, розселяють людей з сусідніх країн, які претендують на притулок. Але при цьому ЄС підвищує безпеку на кордонах, у боротьбі з незаконним ввозом мігрантів і пропонує безпечні способи для людей, щоб легально потрапити в ЄС.

Отже, дослідивши розвиток міграційної політики Європейського Союзу можна зробити висновок, що основними її напрямками є: зменшення кількості нелегальних мігрантів, управління кордонами, загальна політика щодо притулку та легальної міграції, включаючи інтеграцію та розвиток в країнах походження. За допомогою історичної інституціоналістичної структури було виявлено критичні риси, які змусили ЄС змінити свій підхід і розробляти нові інструменти.

1.3. Міграційна політика нових-країн членів ЄС

Як вже було сказано міграційна політика Європейського Союзу включає в себе: вільне пересування громадян країн-учасниць із метою навчання, працевлаштування або відпочинку та доступ на ринок праці країн-членів.

Однією з найактуальніших проблем Європейського Союзу стала "Європейська криза біженців" 2015-2016 рр. Яка стала піковою точкою збільшення потоків біженців у ЄС. Міграційна криза стала ударом по фундаментальних здобутках ЄС, передовсім існуванню зони вільного пересування через дії окремих країн-членів ЄС, які почали відновлювати контроль на внутрішніх кордонах.

В 2015 році країни Центрально-Східної Європи рішуче заперечували проти планів переселення шукачів притулку в Євросоюз (ЄС) - пропозицію, підтриману Німеччиною та іншими країнами Західної Європи (що гостро відчувають брак в робочій силі). У вересні 2015 року "Вишеградська група"

випустила спільну заяву про те, що "будь-яка пропозиція, яка призведе до запровадження обов'язкової та постійної квоти на заходи щодо солідарності, була б неприйнятною". Після терактів в березні 2016 року в Брюсселі прем'єр-міністр Польщі оголосив, що Польща не прийме ніяких біженців за цим планом, до того ж проти цього плану виступила також і Румунія та інші нові-країни члени ЄС. Дані події стали основними факторами, що лежать в основі змін політики та жорсткої реакції на біженців в Польщі та інших країнах Східної Європи, яка включає нові країни-члени [10, 11].

Та не всі країни ЄС негативно ставляться до цієї ситуації, та створюють перешкоди для мігрантів так у 2015 році, Закон про перебування іноземних громадян був змінений в Чехії. В законі було продовжено термін дії довгострокових віз на термін до одного року і збільшено ліміт часу для подачі заявки на довгостроковий дозвіл на проживання, крім того було уточнено хто має право отримувати візи та створено список безпечних країн походження. Міністерство внутрішніх справ Чехії створило також спеціалізований сайт з питань міграції та портал для іммігрантів, для поліпшення зв'язків з громадськістю з питань міграції та інтеграції суміжних питань.

Румунія, попри критику змін в міграційній політиці ЄС, також ввела нову Директиву, що дає дозвіл на спрощений імміграційний процес (до трьох років), до того ж іноземці можуть отримати вид на проживання строком до трьох років замість одного року, що стало стандартною процедурою. Румунське громадянство можна легко отримати іноземним громадянам або особам без громадянства, які внесли значний внесок у збереження і просування румунської культури і цивілізації.

Що до Словаччини то нею було внесено поправку до Закону про надання дозволів на роботу, з метою уточнення зобов'язань роботодавців як Європейського Союзу та третіх держав. Нове законодавство зобов'язує роботодавця повідомляти у Національний центр праці про наявні вакансії перед запуском запиту для видачі дозволу на роботу, тимчасовий вид на проживання.

Він також визначає, яка робота є нелегальною і уточнює коли недотримані умови працевлаштування [12].

В Болгарії 2016 року був прийнятий закон про мобільності. Який спрямований на забезпечення рівного лікування працівників, незалежно від їх громадянства і забезпечити більш надійний захист громадян Болгарії хто працює за межами Європейського Союзу. Зміна, що стосується сезонних робітників, які працюють до 90 днів, вони мають право на отримання спеціальної візи і дозвіл Міністерства праці та соціальної політики. І також після п'яти років проживання в країні, мігранти отримують дозвіл на постійне місце проживання.

Отже, міграційна політика країн ЦСЄ починаючи з 2015 року зазнала певних змін так в Польщі були створені деякі перешкоди для прийому біженців з Близького Сходу і Африки в той час в Чехії навпаки удосконалюють міграційну політику та поліпшують зв'язки з громадськістю з питань міграції, спрощення імміграційного процесу відбувається в Словаччині, Румунії та Болгарії до того ж покращується захист мігрантів в даних країнах.

РОЗДІЛ II. СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО_СХІДНОЇ ЄВРОПИ

2.1. Аналіз міграційних процесів в країнах ЦСЄ

Підвищення рівня міграційної активності в країнах Європейського Союзу припадає на 2007 рік. Саме починаючи з 2007 року поступово відновлюється інтеграція іммігрантів на ринку праці, збільшуються кількість заяв про надання притулку, дозволів на дослідження для студентів та заяви для працевлаштування з різних куточків світу та безпосередньо між країнами-учасницями до того ж покращується міжнародний захист мігрантів.

Щодо країн ЦСЄ, то рівень імміграції в Болгарії, як громадян країни так і іноземців, у 2015 році починає знижуватися, так кількість іноземців, що в'їжджають в країну становить 25,2 тис. осіб, зазвичай це вихідці з країн, які не входять в ЄС, так в трійку національностей входять: сирійці, які шукають притулок; росіяни та турки, які в основному їдуть на навчання. Загальний показник імміграції в Чехії становить майже 30 тис. осіб, вихідці які є з Словаччини, Росії та України, при чому 20% легальних мігрантів складають саме громадяни України. Майже 70% заявок подані до Чехії є з метою навчання чи через інші освітні послуги, з метою возз'єднання сім'ї. В останнє десятиліття в Чехії зіткнулися з різким збільшенням кількості іноземних студентів, з країн ЄС, особливо з Словаччини. У Польщі в цьому році загальна кількість іммігрантів становить майже 220 тис. осіб, це мігранти з України більше 40%, Білорусії, В'єтнаму, Молдови та Грузії, для яких в Польщі створено робочі програми, що стрімко розширюються в зв'язку з важливістю цієї робочої сили в польській економіці, особливо в сільському господарстві, будівництві та побутових послугах. Якщо говорити про показник імміграції в Румунії то він становить 133 тис. осіб, при чому країнами походження є Молдова, Туреччина, Китай, Сирія і Ізраїль та Італія. В порівнянні з іншими європейськими країнами кількість клопотань про надання притулку в Румунії залишається низькою. Загальна кількість іммігрантів у Словаччині в 2015 році порівняно з 2014

роком зросла майже до 7 тис. осіб зазвичай це вихідці з країн Чехії, Угорщини та Румунії, адже в міграційних потоках країни, як і раніше сильно домінують європейці.

Розглянемо загальну картину процесу імміграції по країнам Європейського Союзу для визначення, частки в ньому країн ЦСЄ.

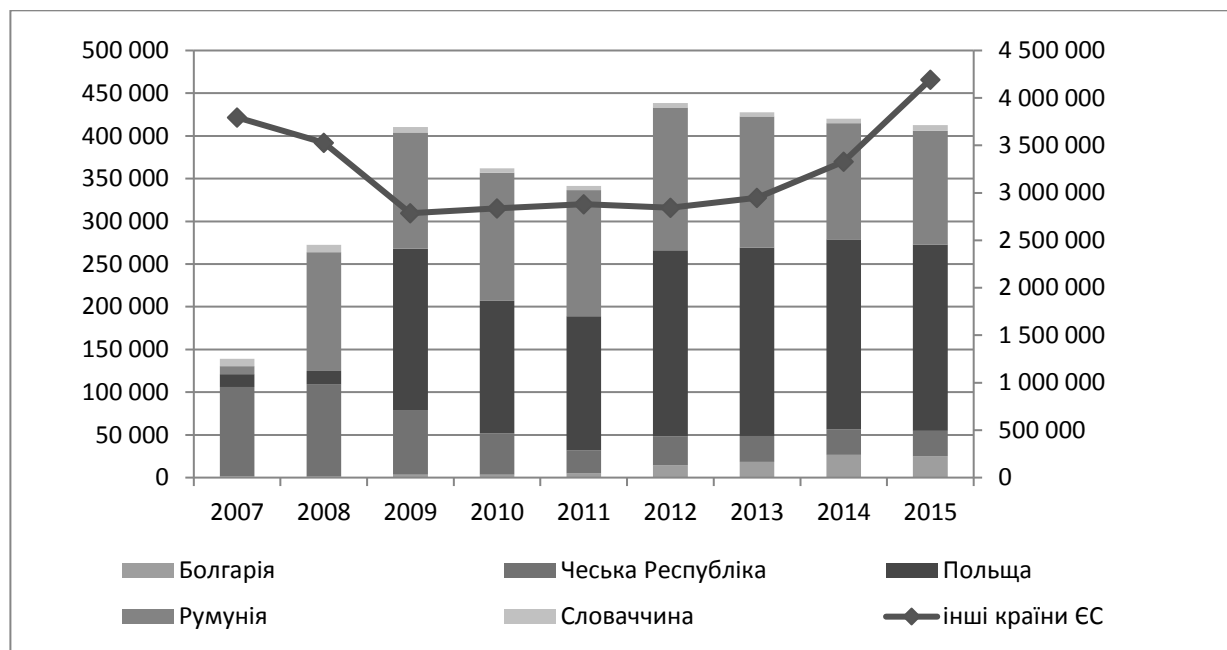

Рис.2.1 Процес імміграції в країнах ЦСЄ серед всіх країн-учасниць ЄС за 2007-2015 р.

Складено автором за даними: [13], [14].

*інші країни ЄС – дані відображаються по правій осі

В 2015 році порівняно з 2007 роком показник імміграції в Болгарії збільшився на 23,6 тис. осіб або в 16 разів, а в Румунії на 123,2 тис. осіб або в 13,8 разів. Найбільший показник має в 2007 році Чехія, але до 2015 року її показник динамічно знижується і в 2015 році в порівнянні з роком вступу скорочується майже на 75 тис. осіб або в 3,5 рази. Такий же процес відбувається і в Словаччині і в 2015 році порівнюючи з 2007 роком показник скорочується на 1,6 тис. осіб або майже в 1,5 рази. В Польщі ж відбувається обернений процес так починаючи з року вступу кількість іммігрантів постійно зростає, особливо починаючи з 2009 року, оскільки показник в порівнянні з попереднім зріс у 12 разів, вже в 2015 році показник є в 14,5 разів більшим ніж в 2007 році а саме на 203 тис. осіб.

Частка країн ЦСЄ в загальному обсязі іммігрантів по країнам ЄС в 2015 році становить лише 9,8 % так Чехія та Болгарія має частку майже 1%, Румунія 3% та Польща майже 5,2% та порівнюючи з 2014 роком частка їх зменшилась майже на 3%. В той час країни, що є засновницями ЄС утримують 33% всіх іммігрантів, при чому найбільшу частку іммігрантів приймає саме Німеччина 16%.

Досліджуючи процес еміграції в нових країнах учасниках було визначено, що в Болгарії в 2015 році вона становить 29,5 тис. осіб, що дає підстави стверджувати що показник міграції є від'ємним, ймовірно, що зниження кількості робітників, що приїжджають з-за кордону головним чином залежить від ситуації на ринку праці, до того ж негативний показник має і Польща, оскільки показник польських громадян, які виїжджають за кордон на термін більше трьох місяців становить майже 260 тис. осіб. Близько 95% із них трудові мігранти, що виїжджають в напрямку Великобританії і Німеччини. Міграційне сальдо в Румунії лишається також негативним з показником 195 тис. осіб. Позитивне сальдо міграції мають Чехія, оскільки показник міграції становить 25 тис. осіб, аналогічну ситуацію має Словаччина з показником 3,8 тис. осіб.

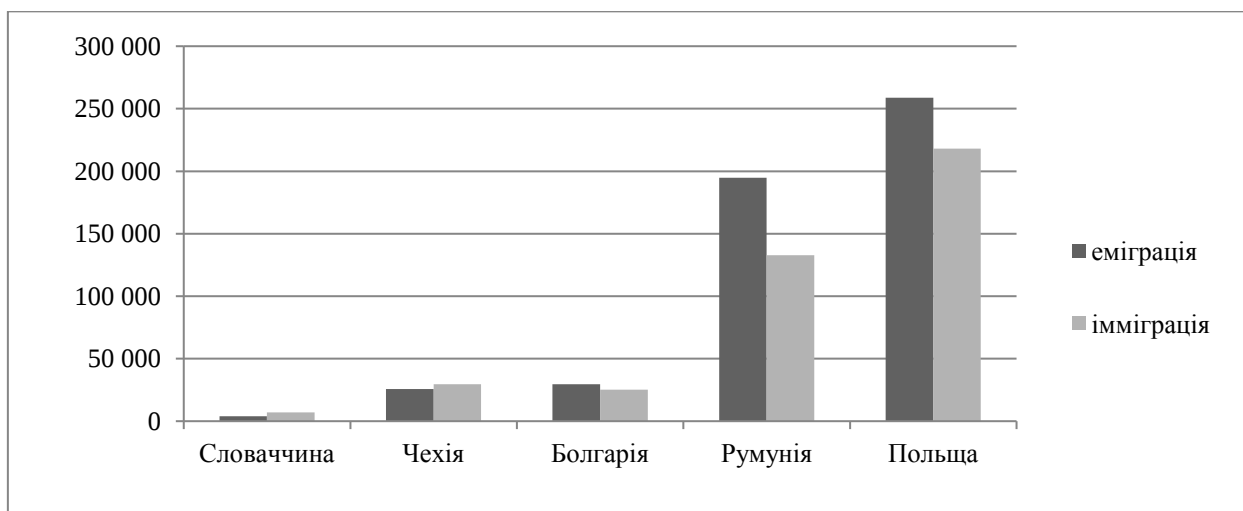

Рис.2.2. Міграційні процеси в країнах ЦСЄ за 2015 р.

Частка досліджуваних країн ЦСЄ в загальному обсязі емігрантів по країнам ЄС в 2015 році становить 18,6%, що в 1,5 або на 8,7% рази перевищує показник імміграції. Тобто дані країни насичують ринок робочої сили в ЄС при чому найбільший показник по емігрантам має Польща майже 10%, що своїми

результатами порівнюється до Німеччини, яка має 12% та Румунія, що має 7%. В порівнянні з 2014 роком показник еміграції зменшився майже на 0,5%.

Отже, проаналізувавши міграційні потоки країн ЦСЄ було виявлено, що мотивами приїзду до даної групи країн є не лише пошук роботи, а й навчання, що надається в Чехії та Болгарії, також з метою возз'єднання сім'ї та проживання. І хоча сальдо міграції є позитивним лише в Чехії та Словаччині, але загальна частка іммігрантів по ЄС за даною групою містить 9,8%, але позитивним є те, що на початку вступу дані країни мали ще менші показники ніж після інтеграції в Європейський Союз.

2.2. Аналіз стану та тенденцій розвитку ринків праці в країнах ЦСЄ

Великий вплив на ринки праці досліджуваних країн ЦСЄ має відтік робочої сили в країни ЄС з вищим рівнем оплати праці. Цей фактор досить суттєво впливав на ринки праці країн імміграції (країн ЦСЄ). Особливих масштабів після приєднання країн ЦСЄ до ЄС набула міграція з Польщі, Румунії, Латвії, Литви та Естонії. Масовий від'їзд робітників за кордон викликав серйозний дефіцит на ринку праці (зокрема в медицині, освіті), що змусило уряд, протидіяти еміграції через збільшення заробітної плати працівникам державного сектору.

Однією з основних економічних причин міжнародної міграції прийнято вважати невідповідний розвиток ринку праці країни, саме тому необхідно визначити стан ринку праці країн ЦСЄ за допомогою таких аспектів, як безробіття, зайнятість, політика ринку праці, мінімальна заробітна плата та дослідження витрат на робочу силу. При дослідженні рівня безробіття в нових країнах-учасниках ЄС необхідно зважати на той факт, що природною нормою безробіття в країнах Європейського Союзу вважається 8%, це пов'язано з особливостями інституційної структури та рівня мобільності населення країн.

Найнижчий рівень безробіття серед групи країн ЦСЄ має Чехія, навіть не зважаючи на те, що має значні регіональні розбіжності між східними та західними регіонами (рис. 2.3).

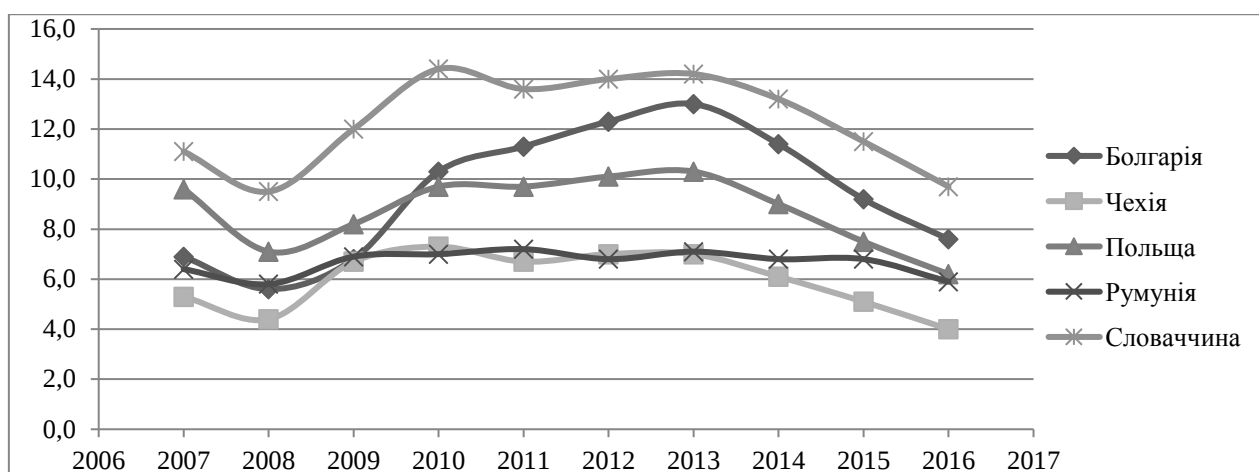

Рис.2.3. Динаміка рівня безробіття в країнах ЦСЄ за 2007-2016 рр.

Складено автором за даними [13]

В 2016 році рівень безробіття в Чехії становив 4%, це говорить про те, що даний показник не перевищує природної норми по країнах ЄС та є найнижчим за 10 років. Низький рівень безробіття має також Румунія, яка починаючи з 2009 року наближується своїми показниками до Чехії та має найнижчий показник безробіття, в 2016 році 5,9%. Аналогічну ситуацію має також Польща та Словаччина, які також мають найнижчі показники безробіття в 2016 році - 6,2% та 9,7% І хоча Словаччина перевищує обумовлену позначку 8%, але це не є критичним значенням та все ж серед даних 5 країн ЦСЄ найвищі показники безробіття спостерігаються саме тут в 2010 та 2013 роках, що становили більше 14%. Варто зауважити, що рівень безробіття в Польщі є найнижчим з всіх показників за останні 25 років. Основними причинами зниження безробіття є: збільшення числа пропозицій по працевлаштуванню в бюро з працевлаштування. Та все ж на ринку праці Польщі зберігаються деякі несприятливі явища, а саме сезонний характер, тобто зростання безробіття в місцях на початку і в кінці року. Серед даних країн, всі окрім Болгарії покращили свої показники в 2016 році порівнюючи з 2007 роком, позитивним моментом є те, що рівень безробіття з 2013 року починає зменшуватись. І якщо в 2013 році він становив 13% то станом на 2016 рік він зменшується на 5,4%. До того ж зменшується рівень безробіття серед населення в віці 15-74 років до 7,1%, показник якого в ЄС становить 8,3% а в Єврозоні 9,8%.

Якщо розглянути стан та тенденції рівня зайнятості в цих країнах, то ми отримаємо наступні дані (рис.2.4).

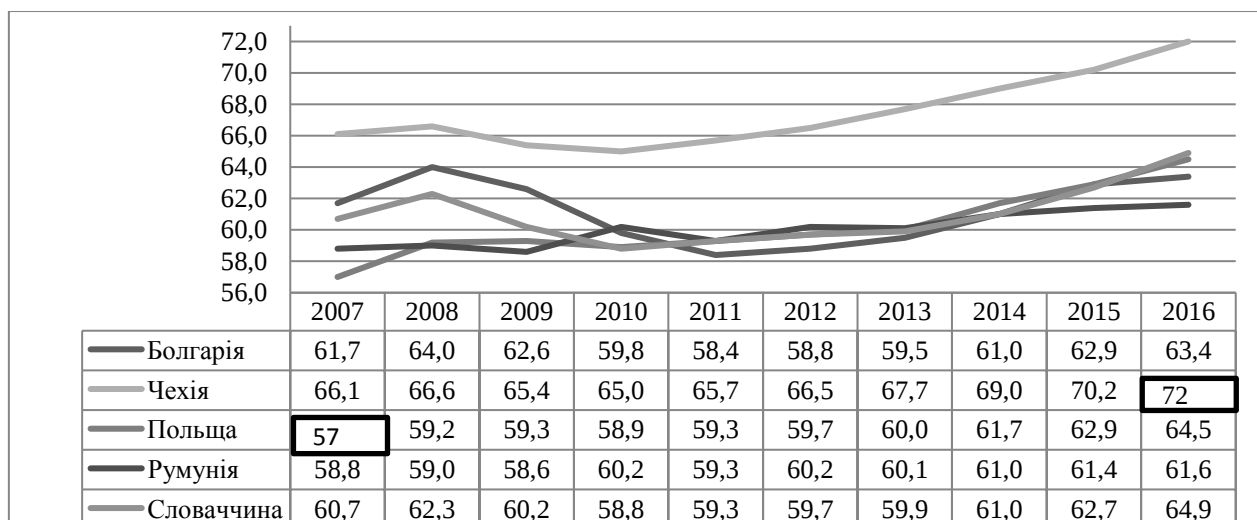

Рис.2.4 Рівень зайнятості в країнах ЦСЄ за 2007 -2016 рр.

Переглянувши діаграму відразу видно високий рівень зайнятості в Чехії. Що стосується статистичних даних про зайнятість громадян то на вікову структуру робочої сили в значній мірі впливають довгострокові демографічні зміни. Зайнятість в сільському господарстві і будівництві падає. Шукачі роботи вікової категорії від 25 до 40 років у значній мірі спрямовані на пошук роботи в області інформаційних технологій, технологій, управління, медицини, охорони здоров'я, а також юридичних і експертних професіях.

Щодо інших країн, то їх показники зайнятості схожі, але нижчі ніж у Чехії. Так в Болгарії починаючи з 2011 року темпи зайнятості продовжували зростати, а рівень економічної активності складає 68,0%. У Польщі рівень економічної активності осіб у віці 15 років і старше становив 52,2% в 2016 році (в середньому протягом року) і залишається на тому ж рівні, що і в 2015 році.

Як і всіх розвинутих країнах найбільш зайнятих працюють в сфері послуг, менше ніж половина в промисловості і близько 10% в сільськогосподарському секторі. На ринку праці в Румунії також переважно зайняті у сфері послуг та промисловості, а також у будівельному секторі. Активне населення країни складає майже 45% від загального числа жителів країни. Із загального активного населення 54,6% складають чоловіки, а 45,4% - жінки. Якщо

говорити про Словаччину то тут збільшилося число працюючих в сфері послуг; найсильніше зростання відбувається в сфері мистецтв, розваг і відпочинку. Що стосується вікової структури, то загальна зайнятість зростала у всіх вікових категоріях, але особливо серед вікової групи 35-49 років. Мігранти працюють переважно в будівельному секторі та промисловості.

В дослідженні «Еміграція та її економічний вплив на Східну Європу» проведеному аналітиками МВФ та виданому 2016 р. вказується на негативний вплив трудової еміграції на країни еміграції. Зазначається, що еміграція з країн ЦСЄ, у відносних величинах (як частка емігрантів у загальній чисельності населення країни еміграції) є чи не наймасштабнішим переміщенням робочої сили в сучасному світі (наплив біженців через конфлікт в Сирії, очевидно, не розглядається в зазначеному дослідженні як міграція з метою пошуку роботи). Виїзд молодих та кваліфікованих працівників за кордон призводить до зниження продуктивності робочої сили в країнах еміграції (виїжджають, в основному, активні працівники з трудовими навичками) та погіршення демографічної ситуації (через виїзд переважно молодого населення середній вік населення, що не емігрувало підвищується), це має відповідні фінансові наслідки пов'язані з зростанням соціальних видатків (як частки у ВВП). Еміграція впливає на зростання заробітної плати, а це в свою чергу знижує конкурентоспроможність країн регіону ЦСЄ, оскільки однією з основних їх конкурентних переваг в порівнянні з іншими країнами членами ЄС була значно нижча вартість робочої сили. З вичерпанням трудових резервів та подальшим зростанням вартості праці їм, очевидно, доведеться шукати інші драйвери зростання.

Отже, розглянувши та проаналізувавши ринок робочої сили країн ЦСЄ можна впевнено стверджувати, що рівень безробіття є досить низьким та ще більше скорочується в останні роки, в той же час дана група країн має високі показники зайнятості особливо в сфері послуг та промисловості. Проблемою для ринків праці цих країн, особливо після інтеграції в ЄС став відтік робочої сили, який призвів до вичерпування можливостей економічного зростання за

рахунок нижчої оплати праці та наявних трудових резервів і негативно вплинув на перспективи конкурентоспроможності даних країн.

2.3. Вплив міжнародної міграції на економічний розвиток країн ЦСЄ

Внутрішня трудова міграція позитивно впливає на економіку Європейського Союзу, в цілому. Працівники в пошуках роботи можуть вільно переїхати в іншу країну, тим самим зменшити тиск на ринок праці в своїй країні та задовольнити попит на працю в іншій країні (в цьому випадку потенційний працівник не претендуватиме на отримання допомоги по безробіттю (чи інших аналогічних виплат уряду) в своїй країні а, навпаки, буде створювати прибуток для підприємства і, відповідно, країни де працюватиме).

Попри зазначений позитив, існує також серйозна стурбованість урядів менш розвинених країн (до таких, зокрема, відносяться країни ЦСЄ) тим, що найчастіше в пошуках роботи в інші країни виїжджають молоді працівники з достатньо високою кваліфікацією, що в довгостроковому періоді негативно впливатиме на економічний розвиток країн.

Для того, щоб ясніше зрозуміти, як інтеграція вплинула на нові країни-учасниці, які вступили до ЄС в 2007 році. Це такі країни, як Польща, Чехія, Словаччина, Румунія та Болгарія розглянемо основні макроекономічні показники та показники міграції в динаміці (табл.2.1).

Після вступу в ЄС дана група країн збільшила показники ВВП та ВВП на душу населення майже в 1,5 разів кожна. Так наприклад показники ВВП на душу населення в Чехії в 2015 році порівняно з 2004 роком збільшились на 4451,5 дол. США, в Болгарії на 2356,8 дол. США, в Польщі на 5031 дол. США, в Румунії та Словаччині 3056,2 та 6302,8 дол. США відповідно. Помітним є те, що високі показники має Чехія та Словаччина причому друга має ще й найбільші темпи росту разом з Польщею. Найбільші показники ВВП має Польща а також Чехія. В той же час показники інфляції і безробіття знижуються. Так в Болгарії показник безробіття знизився на 2,9 відсоткових пунктів, в Чехії на 3,2%, але найбільше зниження показників помітне в

Словаччині 7,1 відсоткових пункти та Польщі 11,6% відповідно в Румунії ж зростання безробіття в 2015 році порівняно з вступом до ЄС не досягає навіть 1%. Що до інфляції то в кожній з країн показники суттєво знизились. Найбільші показники інфляції у 2004 р. мали такі країни, як Словаччина 7,5% та Румунія 11,5%.

Таблиця 2.1

Показники економічного розвитку та міграції в деяких країнах ЦСЄ,
2004-2015 рр.

Показник	Країна	2004	2010	2015
Безробіття, % від загальної кількості робочої сили (оцінка МОП)	Болгарія	12	10,3	9,1
	Польща	19,1	9,6	7,5
	Румунія	7,7	7	6,8
	Словаччина	18,6	14,4	11,5
	Чехія	8,2	7,3	5
ВВП (в цінах 2010 р.), млн. дол. США	Болгарія	40553,5	50610	54639
	Польща	366899	479258	556127
	Румунія	139676	167998	189583
	Словаччина	66487,7	89501	101311
	Чехія	172639	207478	225493
ВВП на душу населення (в цінах 2010 р.), дол. США	Болгарія	5255,2	6843,3	7612
	Польща	9609,2	12597,9	14640,2
	Румунія	6511,2	8297,5	9567,4
	Словаччина	12376,1	16600,6	18678,9
	Чехія	16930,2	19808,1	21381,7
Еміграція, осіб	Болгарія			29 470
	Польща	18 877	218 126	258 837
	Румунія		197 985	194 718
	Словаччина	1 586	1 889	3 870
	Чехія	34 818	61 069	25 684
Імміграція, осіб	Болгарія	:	:	25 223
	Польща	9 495	155 131	218 147
	Румунія	:	149 885	132 795
	Словаччина	4 460	5 272	6 997
	Чехія	53 453	48 317	29 602
Інфляція, %	Болгарія	6,3	2,4	-0,1
	Польща	3,6	2,7	-1
	Румунія	11,9	6,1	-0,6
	Словаччина	7,5	1	-0,3
	Чехія	2,8	1,4	0,3
Рівень працевлаштування до населення, 15+ (оцінка МОП), %	Болгарія	44,9	47,9	49,2
	Польща	44,3	50,5	52,5
	Румунія	51,8	51,2	52,1
	Словаччина	49	50,3	52,4
	Чехія	54,5	54,1	56,5

Складено автором за даними [13], [16], [17], [18]

По показниках міграції зроблено наступні висновки: лише в 2 країн з 5 сальдо міграції в 2015 році є позитивним це в Словаччині 3127 осіб та Чехії 3918 осіб. Інші країни мають негативне сальдо але не дивлячись на це показники імміграції та еміграції з кожним роком зростає. Так еміграція в Польщі в 2015 році становить 239,9 тис. осіб та 208,6 тис. осіб імміграція сальдо ж міграції має мінусовий показник 40,69 тис. осіб.. До того ж не можна не помітити, що в 2010 році порівняно з 2004 роком дуже зросли показники міграції, причому еміграція у 12 разів, а імміграція майже в 20 разів. В Румунії ж ці показники у 2015 році в порівнянні з 2010 зменшились на 3267 осіб еміграція та на 17 тис. осіб імміграція, а сальдо становить в 2015 році -61923. Також не можна не відмітити, що показники міграції в Словаччині набагато відрізняється своїми показниками від інших країн ЦСЄ так імміграція в Польщі більша від Словаччини у 2015 році у 30 разів, від Румунії майже в 20 разів та вже менше відрізняється від Болгарії та Чехії менше ніж у 5 разів.

Важливими показниками економічного розвитку країни є ВВП, безробіття, інфляції, зайнятості та рівня заробітної плати. Визначимо, як кількість іммігрантів у країнах ЦСЄ впливали на ці показники та чи різняться результати між країнами.

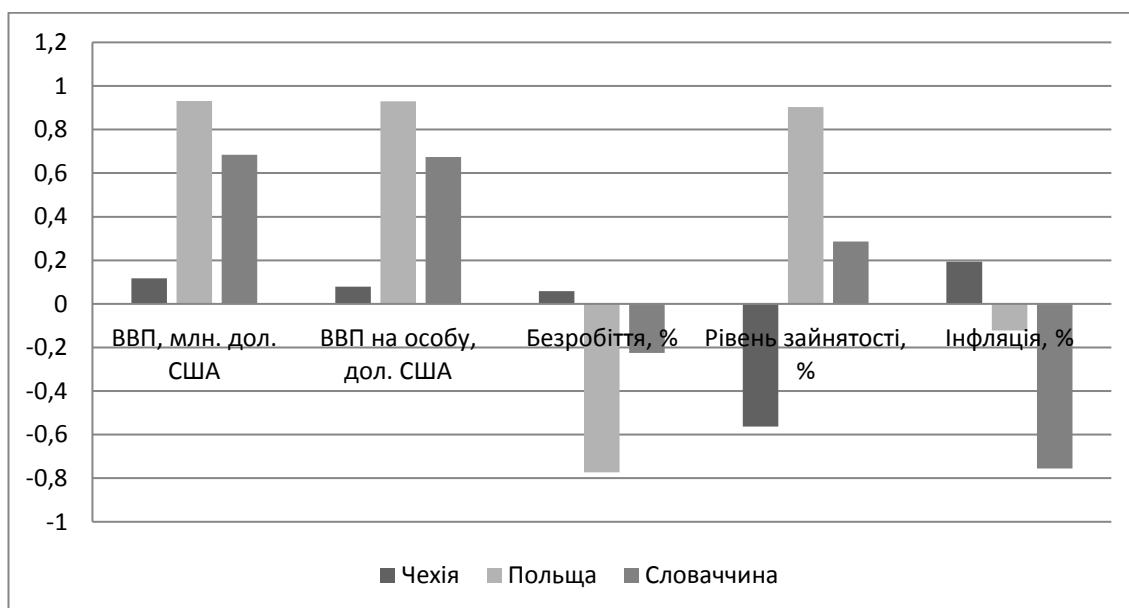

Рис.2.7.Вплив еміграції на економічний розвиток країн ЦСЄ

Складено автором за даними [13], [16]

Болгарія та Румунія не були включені до цього аналізу через брак даних. Отже, за отриманими даними було визначено, що в кожній країні еміграція має дещо відмінний вплив на різні показники, так у Чехії це рівень зайнятості причому вона має обернений вплив так при збільшенні зайнятості рівень еміграції буде зменшуватись. В Польщі це вплив показників ВВП, ВВП на душу населення, рівень зайнятості, що має прямий вплив та безробіття, яке має обернений вплив тобто при збільшенні ВВП та зайнятості еміграція буде збільшуватись і відповідно зменшуватись при безробітті. В той же час в Словаччині прямий вплив має ВВП та ВВП на душу населення та обернений вплив інфляція, що говорить що при її зростанні рівень еміграції буде скорочуватись.

Необхідно визначити на які показники впливає в свою чергу імміграція, що вказано на рис.2.8.

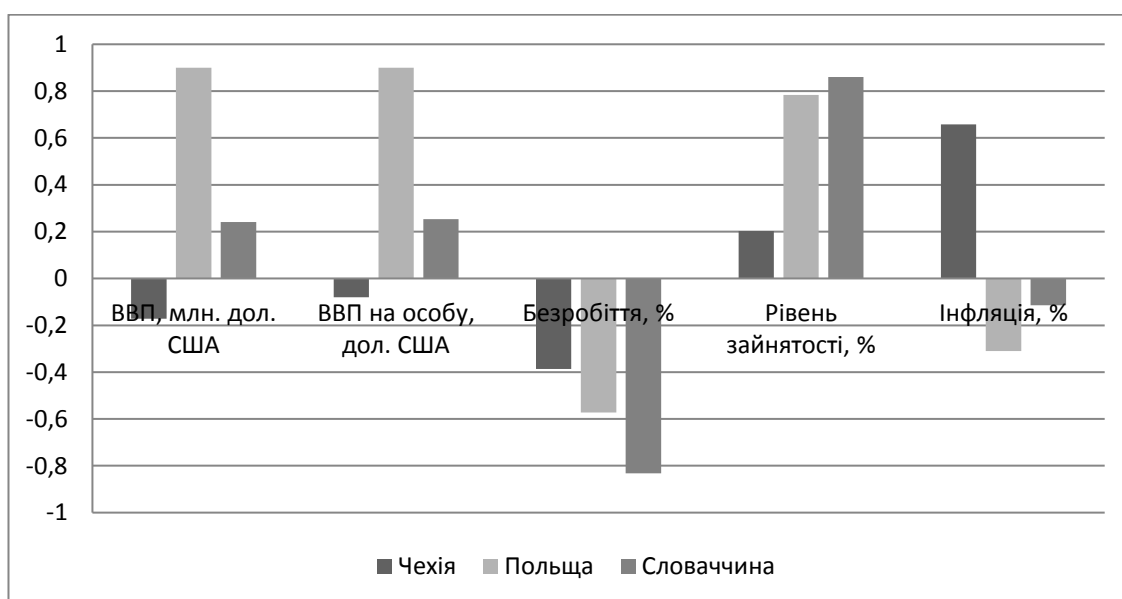

Рис.2.8.Вплив імміграції на економічний розвиток країн ЦСЄ

Складено автором за даними [13], [16]

Великий вплив імміграція в Чехії має на інфляцію при чому це обернений вплив, тобто при збільшенні інфляції рівень імміграції в країну зменшуватиметься. В той же час в Польщі, як і в кореляційному аналізі еміграції досить найбільший вплив має ВВП та ВВП на душу населення, а також зайнятість. Ситуація в Словаччині відрізняється від попередньо

проаналізованих країн, так важливий вплив має рівень зайнятості та обернений важливий вплив має безробіття, тож при збільшенні безробіття імміграція скорочуватиметься і відповідно протилежна ситуація з зайнятістю.

Отже, перш ніж розглянути, як міжнародна міграція впливає на економічний розвиток країни, було розглянуто безпосередньо такі показники, як ВВП, ВВП на душу населення, зайнятість, безробіття та інфляція, що показали значне зростання в 2015 році в порівнянні з роком вступу при чому в 1,5 разів. Також в ході дослідження також було помічено, що після вступу в ЄС хоча не всі країни ЦСЄ покращили показники імміграції та зменшили показники еміграції та все ж обидва показники показали значне зростання в кожній з країн. До того ж за допомогою кореляційного аналізу було визначено, що процес еміграції та імміграції досить великий вплив має на економічні показники причому в кожній країні фактор впливу має свої особливості, як по показниках кореляційного аналізу еміграції так і імміграції.

РОЗДІЛ III. УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ

Економіка України тривалий час була складовою єдиного народногосподарського комплексу СРСР, тобто обмежено долучалась до міжнародних інтеграційних процесів, у тому числі і в питанні переміщення робочої сили. Найбільш відвідуваними країнами світу з 1991 року громадянами України були республіки колишніх СРСР. І така тенденція була присутня до 2014 року, останнім часом суттєво почала зростати кількість мігрантів у напрямку ЄС, на що впливає, насамперед, різниця в рівнях оплати праці та спрощений режим працевлаштування Українців в деяких країнах ЄС. Також цьому сприяють, наприклад, угоди про малий прикордонний рух, укладені з Польщею та Словаччиною в 2008 р., Румунією – в 2014 р.,. Завдяки ним громадяни, які проживають у прикордонній смузі, можуть без віз подорожувати до сусідніх держав. Тому необхідно розглянути, яку динаміку має процес еміграції в Україні в країни ЦСЄ з початку 2011 року.

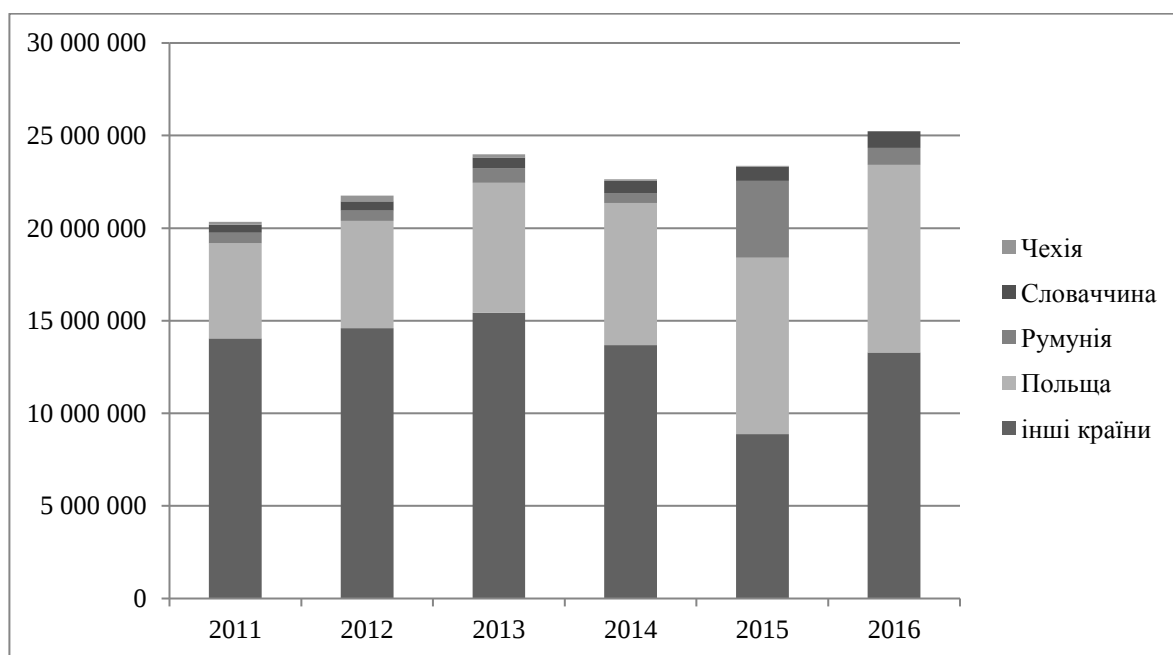

Рис.3.8. Динаміка виїздів громадян України за кордон у 2011-2016 роках

Складено автором за даними: [19].

За даними діаграми, відразу видно, що найбільшу частку серед країн ЦСЄ займає Польща так в 2011 році частка від загальної кількості країн у, які в'їжджають громадяни України становила 25%, у 2013 році – 30% , а в 2016 році – 40%, що говорить про збільшення показника у 2 рази. Протилежна ситуація відбувається в Болгарії, адже кількість емігрантів з України не перевищує 100 тис. осіб, аналогічна ситуація в 2016 році відбувається і в Чехії. Як і говорилося раніше починаючи з 2014 року відбувається зміна векторів міграційних пріоритетів українців.

Для того, щоб визначити структуру еміграції в Україні необхідно визначити, причини, що спонукають громадян виїжджати в ту чи іншу країну.

Так станом на 2015 – 2016 більшість громадян України, які шукають роботу їдуть в напрямку Польщі, яка починаючи з 2013 року зайняла позиції Росії випередивши її на 40%. Я гадаю, що причинами еміграції в цьому напрямку є в першу чергу досить великі ринку праці, соціально-культурна близькість народів та низька загальна вартість міграції. Румунія та Словаччина також є країнам, які приймають трудових мігрантів з України, як у 2015 так і 2016 році. В той же час до Чехії мігранти з України в'їжджають, в основному, на постійне місце проживання та з метою возз'єднання сім'ї. Як було вже визначено емігранти з України прямують до країн ЦСЄ з приватною або службовою метою, що вказує на важливість українських мігрантів на ринку робочої сили країн ЦСЄ.

Для аналізу впливу факторів внутрішнього економічного середовища (табл. 3.1), в їх комплексній дії, на еміграцію з України до Польщі, адже саме сюди направляються найбільша кількість населення України скористаємося регресійним аналізом та побудуємо модель впливу факторів внутрішнього економічного середовища на потік українських мігрантів в Польщу.

Таблиця 3.1

Міграція та деякі макроекономічні показники внутрішнього економічного середовища Польщі

Рік	Рівень безробіття в Польщі, %	Середня заробітна плата в Польщі, злоті	Імміграція з Польщі в країни ОЕСР, тис. осіб	Еміграція з України в Польщу, тис. осіб
	<i>Unemp_{Pol}</i>	<i>Aveg. salary_{Pol}</i>	<i>Emig_{Pol to OECD}</i>	<i>Emig_{UK to PL}</i>
1997	11,0	1644	97	905
1998	10,0	1721	94	948
1999	12,3	1836	97	2 619
2000	16,4	1871	104	3372
2001	18,4	1905	114	4822
2002	20,0	1963	116	6922
2003	19,4	2044	128	8403
2004	19,1	2127	201	10182
2005	17,8	2203	264	9840
2006	13,9	2308	302	9602
2007	9,6	2490	339	9356
2008	7,1	2741	270	10311
2009	8,2	3103	220	10125
2010	9,7	3224	222	10250
2011	9,7	3404	277	10133
2012	10,1	3530	284	11829
2013	10,3	3659	295	11897
2014	9,0	3777	303	7790
2015	7,5	3908	307	45237

* складено за даними ОЕСР та Світового Банку

Після вилучення з моделі мультиколінеарних факторів, логарифмування даних, тестування їх різних комбінацій та розрахунку параметрів рівняння отримали наступну модель впливу факторів зовнішнього економічного середовища на еміграцію з України до Польщі.

$$\ln Emig_{UK to PL} = 1,05 \ln Unemp_{Pol} + 2,26 \ln Aveg. salary_{Pol} + 0,78 \ln Emig_{Pol to OECD} - 15,5$$

Згідно з отриманими даними, які наведені в табл.3.2, що показують додаткову статистику для рівняння регресії, можемо зробити висновок, що модель є адекватною. Зважаючи на величину коефіцієнта детермінації можемо стверджувати, що на 77 % обсяг еміграції українців до Польщі залежить від рівня безробіття та середньої заробітної плати в Польщі та кількості польських емігрантів в більш розвинуті країни, а інші 23 % - це вплив інших факторів, які в моделі не дослідженні.

Таблиця 3.2

Статистика для моделі впливу факторів внутрішнього економічного середовища на обсяги кількості іммігрантів до Польщі з України

Статистика	Величина коефіцієнтів	Стандартні похибки коефіцієнтів	Коефіцієнт детермінації моделі	F- критерій моделі
Коефіцієнт В1	1,05	0,43	0,77	17,8
Коефіцієнт В2	2,26	0,78		
Коефіцієнт В3	0,78	0,42		
Вільний член Е	-15,5	5,43		

Регресійна модель вказує на те, що серед досліджуваних факторів впливу на потоки мігрантів з України в Польщу має рівень оплати праці. Зі збільшенням середньої заробітної плати в Польщі на 1 тис. злотих кількість іммігрантів з України в Польщу збільшується на 2,26 тис. осіб. Дані показники дають підстави стверджувати, що при даному рівні розриву між рівнями середньої заробітної плати в Україні та Польщі чи при його збільшенні обсяг еміграції з України буде збільшуватись. Мінімальна заробітна плата в Польщі станом на 2017 рік становить 2000 злотих це приблизно 14 тис. грн.. В Україні мінімальна заробітна плата, станом на 2018 рік, становить 3723 грн.. Тобто, мотивація, у вигляді значної відмінності в оплаті праці на тепер є досить сильною, що і надалі позитивно впливатиме на чисельність трудових емігрантів з України в Польщу.

При збільшенні кількості емігрантів з Польщі в країни ОЕСР на тис. осіб кількість мігрантів з України збільшиться на 0,78 тис. осіб. В Україні рівень оплати праці нижчий ніж Польщі, в Польщі, в свою чергу, рівень оплати праці нижчий ніж країнах Західної Європи, куди прямує переважна кількість польських емігрантів. А оскільки тенденція старіння населення в Західній Європі досить сильна, а оплата праці значно вища ніж в Польщі, то еміграція з Польщі, напевне, буде зберігатися ще досить тривалий час, незважаючи навіть на досить низький рівень безробіття (6,2 % в 2016 р.). До того ж економіка Польщі структурно значно слабша економік Західної Європи а зі зростанням заробітної плати в Польщі в іноземних ТНК зменшуються стимули до створення в ній робочих місць. Це все свідчить на користь твердження про

існування суттєвих потоків еміграції поляків та заміщення їх іммігрантами з України.

Було визначено, що збільшення показника рівня безробіття в Польщі на 1% підвищить кількість іммігрантів з України на 1,05 тис. осіб. Така залежність, в цілому, не суперечить теорії міжнародної міграції, яка стверджує, що іноземні працівники конкурують з місцевими за робочі місця, та, відповідно, можуть впливати на рівень безробіття в приймаючій країні.

Серед факторів «виштовхування» мігрантів з України можна виокремити низький рівень розвитку економіки, якості життя, безпеки та екології, соціальні загрози, нестабільність зайнятості, низька якість умов праці, нерозвиненість механізмів ринку праці, брак робочих місць.

Отже в ході даного розділу було визначено, що міграційні процеси по групі країн ЦСЄ мають досить важливе значення для України, адже саме до цих країн виїжджає найбільше трудових мігрантів, особливо до Польщі. Саме тому на основі її прикладу за допомогою економіко-математичної моделі було визначено, які внутрішні фактори спонукають українців направлятись до цієї країни. Найбільше значення має рівень оплати праці і чим він вищий тим більше українських мігрантів будуть направлятись в сторону Польщі. В цілому, при збереженні розривів в рівнях оплати праці в Україні та Польщі і продовженні відтоку польських робітників з своєї країни можемо стверджувати, що обсяг еміграції з України в Польщу буде суттєвим, а при поліпшенні умов працевлаштування його зростання отримає додатковий стимул.

ВИСНОВКИ

Основними напрямками міграційної політики Європейського Союзу є: зменшення кількості нелегальних мігрантів, управління кордонами, загальна політика щодо притулку та легальної міграції. Втім, починаючи з 2015 року міграційна політика ЄС та країн ЦСЄ зазнала значних змін.

Основними мотивами приїзду до країн ЦСЄ є не лише пошук роботи, а й навчання, що надається в Чехії та Болгарії, також з метою возз'єднання сім'ї та проживання. Розглянувши та проаналізувавши ринок робочої сили країн ЦСЄ можна впевнено стверджувати, що рівень безробіття в останні роки є досить низьким, а загальною проблемою для ринків праці цих країн, особливо після інтеграції в ЄС став відтік робочої сили, який призвів до вичерпування можливостей економічного зростання за рахунок нижчої оплати праці та наявних трудових резервів і негативно вплинув на перспективи конкурентоспроможності даних країн. Після вступу країн ЦСЄ в ЄС спостерігається перевищення потоків імміграції потоків еміграції в країнах регіону.

Міграційні процеси по групі країн ЦСЄ мають досить важливе значення для України, адже саме до цих країн виїжджає найбільше трудових мігрантів. Привабливість країн ЦСЄ для України полягає в соціально-культурній близькості народів та низькій загальній вартості міграції. Це стало однією з причин зміна векторів пріоритетів в сторону країн ЄС, адже в 2016 році частка емігрантів, які направляються в країн ЦСЄ сягає майже 50% з них 40% займає Польща. Головними чинниками, які впливають на формування міграційних потоків є економічні. Найбільший вплив на обсяг еміграції з України до країн ЦСЄ має рівень оплати праці. В цілому, при збереженні розривів в рівнях оплати праці в Україні та Польщі і продовженні відтоку польських робітників з своєї країни можемо стверджувати, що обсяг еміграції з України в Польщу буде суттєвим, а при поліпшенні умов працевлаштування його зростання отримає додатковий стимул.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гальків Л. І. Статистичне оцінювання міграційних процесів в Україні у контексті втрат людського капіталу / Л. І. Гальків // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20(5). – С. 124–131.
2. Сміт А. Добробут нації. Дослідження про природу та причини добробуту нації / А.Сміт. – К.: Port-Royal, 2001. -594 с.
3. Ромащенко Т.І. До питання про неокласичні концепції міжнародної трудової міграції населення / Т. І Ромащенко // Проблемы и перспективы сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках ЧЭС (сб. научных трудов). – Севастополь-Донецк: ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецк, 2009. – Т.1. – С. 308-313
4. International Migration, Remittances, and the Brain Drain / Ed. by C. Ozden, M. Schiff. – Washington: World Bank, 2005. – 274 p.
5. Метелев С. Е. Международная трудовая миграция и нелегальная миграция в России: монография / С. Е. Метелев. – М.: ЮНИТИ- ДАНА: Закон и право, 2006. – 176 с.
6. Договір про Європейський Союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
7. Martinielo, M. (2006). The new migratory Europe: Towards a proactive immigration policy? In Parsons, C. A. & Smeeding, T. M. (eds.). Immigration and the Transformation of Europe, pp. 298–326. Cambridge: Cambridge University Press
8. Balch, A. and Geddes, A. (2012). Connections between Admission Policies and Integration Policies at EU-level and Given Linkages with National Policy Making. Working Paper 1. Promoting Sustainable Policies for Integration (PROSINT). Available at: https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Balch_and_Geddes.pdf. Last accessed 20th September 2016.
9. The European Commission's website about migration [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://publications.europa.eu/webpub/com/factsheets/migration-crisis/en/>

10. An overview of the migration policies and trends – Poland [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://migrationonline.cz/en/an-overview-of-the-migration-policies-and-trends-poland>
11. Migration Policies: Poland (2015) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.perfar.eu/policy/migration/poland>
12. International Migration Outlook 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2017_migr_outlook-2017
13. Офіційний сайт статистичної служби Європейського Союзу (EUROSTAT) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>
14. The United Nations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/>
15. Data Worldbank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator?tab=all>
16. National Institute of Statistics in Romania [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.insse.ro/cms/en>
17. Національний статистичний інститут Болгарії [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nsi.bg>
18. Державна міграційна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dmsu.gov.ua/>